

Передмова

Минуле Східної Європи, і України зокрема, в усьому його розмаїтті і драматизмі є історією різних національних культур, які століттями співіснували на одних територіях. Таке співіснування зафіксовано у різних формах і досі є частиною живої пам'яті. Минуле не менш виразно промовляє до нас із літературних текстів, ніж з архівних документів чи історичних нарисів. Уявлення про Іншого, які формувалися і змінювалися в різні епохи, побутували як стереотипи й упередження, але й існували у формі діалогу та взаєморозуміння. Саме література, як мені видається, є тим простором, у якому одна культура не лише описує іншу, а й пробує зрозуміти її, визначаючи водночас власне місце у на спільних теренах й у спільній історії.

Дослідження літератури, яка творилася на українських землях різними мовами, дозволяє глибше зрозуміти історію українсько-єврейських взаємин, і метафора дзеркала видається мені надзвичайно вдалою. Адже художній текст не буквально відбиває реальність – він творить образи, які стають частиною культурної пам'яті, і зрештою впливають на осмислення спільнотами себе і своїх сусідів.

Саме тому імагологія є чи не найбільш перспективним напрямком для дослідження українсько-єврейських взаємин: літературу можна розглянути як своєрідне дзеркало, у якому відбиваються не лише євреї в українському письменстві чи українці в єврейському, а й сама культура, з якої постають ці образи. Бо кожен погляд на Іншого водночас є зазіранням углиб себе, поглядом на власні цінності, страхи, історичний досвід. Імагологія зосереджується не на питанні відповідності художнього образу історичній реальності, а на тому, чому автор створює саме такі образи, як вони змінювалися з часом і які висновки можна зробити про культурний контекст появи відповідних творів. У цьому сенсі образ єврея в українській літературі та образ України в тек-

стах єврейських письменників є не двома окремими сюжетами, а частинами спільної історії взаємного прочитання.

Зібрані у цьому виданні дослідження охоплюють широкий часовий і тематичний матеріал – від середньовічних рукописних пам'яток до сучасної прози, від біблійної рецепції до рефлексій над Голокостом і пам'яттю про травму ХХ століття. Така перспектива дає змогу простежити, як змінювалися моделі взаємного бачення українців і євреїв, як релігійні уявлення поступалися місцем культурним, а усталені стереотипи – складнішим і багатовимірним способам осмислення ідентичності.

Відкриває збірник стаття Олени Пелешенко, присвячена апокрифам про Понтія Пилата в українській рукописній традиції. Авторка простежує механізми іншування юдеїв у середньовічній книжності, демонструючи, як релігійні наративи формували образ Іншого та як українська традиція водночас виробляла власні, менш радикальні моделі цього процесу.

У статті Олександра Бороня єврейська тема у творчості Тараса Шевченка постає поза спрощеними оцінками. Дослідник висвітлює, як поет поєднував успадковані літературні кліше зі щирим гуманістичним прагненням побачити за етнічними чи релігійними відмінностями передусім людину. Богдан Тихолоз звертається до багатовимірної теми взаємин Івана Франка з єврейським світом, розглядаючи її в біографічному, літературному та політичному вимірах. Автор показує складність і еволюцію Франкових поглядів, спростовуючи спрощені уявлення про його ставлення до єврейства та відкриваючи нові перспективи для осмислення українсько-єврейського діалогу. Ольга Полухович досліджує рецепцію давньоєврейської тематики у творчості Лесі Українки, поєднуючи аналіз її драматичних поем, біблійних перекладів і біографічного контексту. Авторка демонструє, як осмислення історії єврейського народу стає для письменниці способом розмови про свободу, відповідальність і долю України, відкриваючи нові виміри її модерністського мислення.

Окремий тематичний блок присвячено ХХ століттю – доби інтенсивного культурного діалогу, модерністських пошуків і драматичних історичних випробувань. Віра Агеева розглядає постать Ієремії Айзенштока, демонструючи його місце в історії українського літературознавства та харківського формалізму. Тетяна Непипенко аналізує образ нового Харкова у нарисах їдишських письменників, відкриваючи єврейський погляд на модернізаційний проект радянської України. Роман Веретельник звертається до автобіографічної книги Олександра Гранаха, розглядаючи її як літературне свідчення про багатомовний і багатокультурний світ довоєнної Галичини. Дослідник показує, як повсякденне співіснування української та єврейської громад формувало культурну ідентичність письменника, відкриваючи новий погляд на історію прикордоння як простору взаємодії, а не розмежування. Наталія Пелешенко досліджує складну українсько-єврейську ідентичність Леоніда Первомайського, простежуючи, як у його творчості переплітаються пам'ять про штетл, український культурний простір і пошук нових моделей самоосмислення.

Завершують видання студії, присвячені літературі пам'яті. Ростислав Семків аналізує роман Джонатана Сафрана Фоера «Всьо ясно» (Everything Is Illuminated), показуючи, як іронія та комічне можуть ставати способом осмислення Голокосту й українсько-єврейської історії без спрощення її трагічності. Ірина Борисюк звертається до романів Оксани Забужко та Софії Андрухович, досліджуючи механізми пам'яті, замовчування і травми, що визначають сучасне осмислення Другої світової війни.

Запропоновані в цій колективній монографії студії переконливо демонструють, що українсько-єврейський культурний діалог не зводиться до історії конфліктів чи співіснування. Це передусім історія взаємного прочитання, у якій кожна культура, намагаючись зрозуміти іншу, відкриває нові виміри власної ідентичності.

Сподіваюся, що це видання стане не лише внеском у розвиток українських імагологічних студій, а й запрошенням до подаль-

шого міждисциплінарного й міжкультурного діалогу, особливо важливого в час, коли гуманітарне знання дедалі більше покликане не лише досліджувати минуле, а й сприяти взаєморозумінню в сучасності. Адже література не лише зберігає пам'ять про спільне минуле двох народів, а й запрошує до його переосмислення.

Маргарита Єгорченко